

KOLONIE SPOLEČNOSTI PRO STAVBU DĚLNICKÝCH OBYDLÍ V PRAZE – SMÍCHOV, BUBNY

MICHAL NOVOTNÝ

Hlavním důvodem sepsání následujícího příspěvku je dílčí zpřístupnění nedávného drobného nálezu zajímavé plánové a fotografické dokumentace k několika českým, moravským a slezským dělnickým a úřednickým koloniím, která se nachází ve sbírce obrazů a plánů archivu Technického muzea ve Vídni. Zmíněný materiál dokumentující dělnické bydlení např. ve Frýdku, v Nových Vítkovcích, v Brně, v Plzni, Třinci, v České Třebové, v Olomouci, v Petrovicích u Děčína, v Dobroníně u Polné, v Heleníně u Jihlavy, v Rokycanech a v neposlední řadě právě na pražském Smíchově a v Bubnech¹⁾ se do archivu muzea dostal s největší pravděpodobností ze sbírek c. k. muzea pro živnosti a hygienu, jehož zakladatelem byl v roce 1890 Franz Migerka, hlavní inspektor živností. Fondy jím založeného k. k. *Gewerbe-hygienische Museum* přešly později jako jeden z historických fondů do rakouského Technického muzea ve Vídni (TMW), založeného roku 1908. V této sbírce, zaměřené zejména na dokumentaci ochranných prostředků zajišťujících bezpečnost práce v mnoha odvětvích průmyslu, se v době založení TMW nacházelo i na 300 výkresů různých dobročinných zařízení, mezi kterými bylo možné nalézt právě i výkresy dělnických domů.²⁾ Mezi zmíněnými plány se nacházejí i čtyři nedatované výkresy (2 situace a 2 výkresy domů), které jsou souhrnně označeny názvem Pražsko-smíchovské manufaktury na kartouny (Prag-Smichower Kattun Manufactur).³⁾ Při bližším prozkoumání se ukázalo, že se jedná o nejstarší dochované návrhy původní ideální podoby dvou nejstarších dělnických kolonií cíleně vybudovaných na dvou významných pražských průmyslových předměstích na Smíchově a v Bubnech.⁴⁾

Výzkum dělnických kolonií je v popředí zájmu vědeckého bádání od šedesátých let 20. století, kdy tato forma bydlení upoutala pozornost zejména etnologů. S ohledem na generační výměnu obyvatel těchto obydlení se snažili badatelé zachytit svědectví pamětníků o každodenním životě dělnictva v období industrializace. V poslední době se tomuto tématu věnují zejména historici hospodářských a sociálních dějin a badatelé zabývající se památkovou péčí industriálního dědictví.⁵⁾ Hlavní záběr moderního bádání je zaměřen na tradič-

ní průmyslové, zejména hornické oblasti. Velká Praha má v porovnání s těmito regiony v otázce dělnických kolonií, jakožto formy bydlení, značný skluz jak do rozsahu realizovaných samostatných projektů, tak do hloubky historiografického zpracování.⁶⁾ Důvodem tohoto stavu je zejména skutečnost, že dělnické kolonie jako typ netvoří pro konec 19. století a počátek 20. století nejvýraznější zastoupení dělnického bydlení v Praze, respektive v pražských předměstích. Podstatnějšími typy jsou v této době zejména nouzové, živě rostlé kolonie (reprezentované například v současnosti zanikající kolonií Buďánka). Druhým typem bylo adaptování starších předměstských zemědělských usedlostí. Třetí typ tvořilo domkářské bydlení, typické například pro staré Holešovice, a pro vnitřní části města byl nejmasověji rozšířený dům hromadného bydlení, nejčastěji nájemní pavlačový dům.⁷⁾ Reprezentanty dělnické kolonie nejstaršího období v pražských předměstích byly pouze dva urbanistické projekty dělnických kolonií, oba byly realizovány z iniciativy společnosti sdružující majitele průmyslových podniků. Tou byla *Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag* (dále Společnost pro stavbu dělnických obydlí) založená roku 1868. Zmíněnými dvěma projekty jsou dvě, dnes již zaniklé kolonie postavené na pražských předměstích; na smíchovském vrchu Mrázovka a v Bubnech v bezprostřední blízkosti bubenského nádraží.

Smíchov, který byl od roku 1838 samostatným předměstím a od roku 1903 až do svého připojení k Velké Praze v roce 1922 samostatným městem, zahájil v období čtyřicátých až šedesátých let 19. století pozvolna svou zásadní urbanistickou přeměnu, která vrcholila na přelomu století. Změna byla zapříčiněna průnikem průmyslu, který přetvořil původní předměstí zahrad a letohrádků v předměstí industriální. V první polovině 19. století vstoupil průmysl na katastr Smíchova v podobě textilních továren, kterými byly roku 1815 založená kartounka bratří Mojžíše a Leopolda Judy Porgesů,⁸⁾ která se nacházela v místech ležících v severním sousedství Palackého mostu. V roce 1814 byla založena kartounka Arona Beera Pribrama, která pro výrobu adaptovala starší areál Slavatovské zahrady s leto-

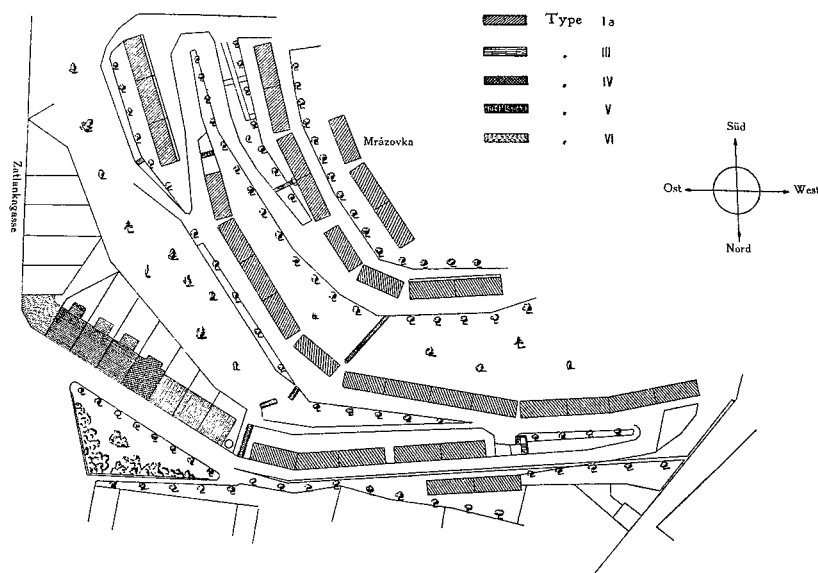

Obr. 1: Praha 5, idealizovaný pohled na kolonii Mrázovka v roce 1910. Činžovní domy v popředí jsou dodnes zachovány (in: *Die Gesellschaft*, o. c. v pozn. 11).

Obr. 2: Praha 5, plán kolonie Mrázovka označený firmou Pražsko-smíchovská manufaktura na kartouny, asi 1872/1873. Jedná se o nejstarší známý výkres kolonie. Na plánu zobrazen rozsah výstavby, který nebyl nikdy realizován (Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv), i.č. BPA-006618,001).

Kolonie Smichow, Situationsplan.

Obr. 3: Praha 5, skutečně realizovaný rozsah kolonie na situaci k roku 1910 (in: Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11).

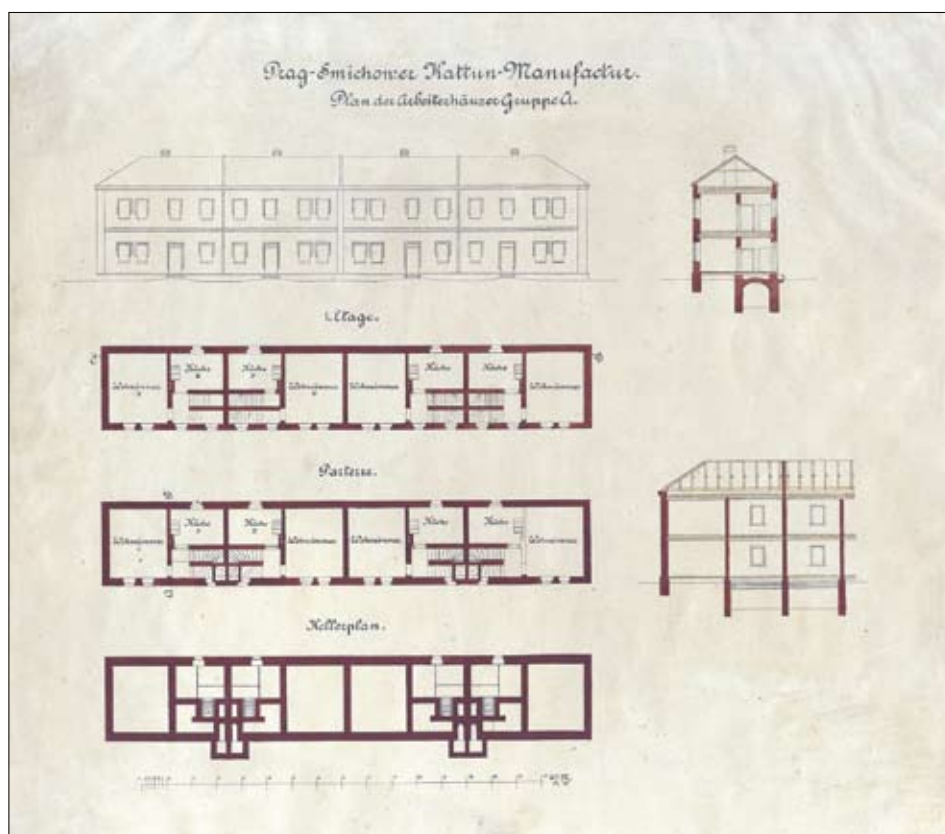
hrádkem ležící na východ od dnešního Arbesova náměstí. Teprve roku 1852 přestěhoval svoji továrnu na stroje a železniční vozy na Smíchov František Ringhoffer, který pro expanzi svého provozu využil pozemky bývalé Vratislavské zahrady v klínu mezi dnešní ulicí Kartouzskou a Plzeňskou. Později Ringhofferova továrna, vyrábějící kromě železničních vozů i tendry lokomotiv a vozy měst-

ské dráhy, do konce 19. století na Smíchově velmi expandovala a zcela zásadně ovlivnila urbanistickou podobu čtvrti až do dnešních dnů.⁹⁾ Pro rozvoj průmyslu ve zmiňovaném období sehrálo podstatnou roli i zaústění dráhy do smíchovských nádraží několika železničních společností v letech 1862–1873 (Česká západní dráha, Buštěhradská dráha, Pražská spojovací dráha a Pražsko-duchcovská dráha).

Oproti Smíchovu proběhl nástup průmyslu do dnešních Holešovic o něco později, protože tato oblast byla před příchodem železnice v roce 1851 skutečnou neurbanizovanou periferií bez dopravního spojení s městem. Dvě samostatné vsi – Holešovice při severním okraji holešovického poloostrova a Bubny při jeho jižním okraji – byly proto průmyslovými podniky v oblasti meandru řeky zahušťovány až ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Nástup průmyslu byl však po té poměrně razantní, což umožnila výhoda realizace staveb podniků a provozů doslova na „zelené louce“. Nicméně je nutné upozornit, že rané počátky textilního průmyslu v Holešovicích, který stál u zrodu bubenské kolonie, je možné datovat do přibližně stejné doby jako na Smíchově, přesněji do roku 1823, kdy přenesl Leopold Dormizer z Prahy svůj podnik a postavil v Holešovicích kartounku,¹⁰⁾ kterou později získala rodina Kubinských. Zmíněný význam napojení poloostrova na dráhu (Společnost státní dráhy 1850, Buštěhradská dráha 1868) nebyl důležitý pouze pro rozvoj holešovického průmyslu jako takového, ale byl důležitý, jak bude níže uvedeno, i pro vznik samostatné bubenské kolonie. K Praze byly obě obce připojeny již roku 1884.

Realizátory výstavby dělnického bydlení na Smíchově a v Bubnech na sklonku šedesátých let 19. století byli majitelé významných průmyslových podniků sdružení v tzv. Společnosti pro stavbu dělnických obydlí. Jmenovitě se jednalo o Maxe, rytíře Dormizera, Jakoba sv. p. Dormizer – majitele holešovické kartounky, dále Mojžiše

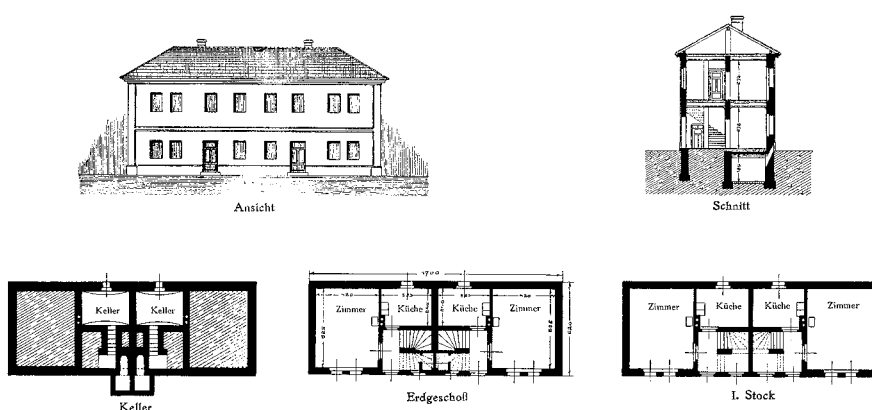
sv. p. z Portheimu, Josefa sv. p. z Portheimu, Eduarda rytíře z Portheimu, majitele smíchovské Portheimovy kartounky; Gustava Pribrama, majitele smíchovské Pribramovy kartounky. Dalšími podnikatelskými subjekty, podílejícími se na podniku, byla smíchovská přádelna František Richter & Co., smíchovská vagonka Františka Ringhoffer a v neposlední řadě Rakouská společnost státní dráhy, v jednáních zastoupená Františkem Markem, která měla v době založení Společnosti pro stavbu dělnických obydlí největší podíl akcií. Následována byla podíly majitelů smíchovských a holešovických textilních podniků a teprve na třetím místě se nacházel podnik Františka Ringhoffer.¹¹⁾ Postupem času však v souvislosti s transformací holešovického a smíchovského průmyslu došlo k přeskupení tohoto pořadí. Na Smíchově získal postupně největší vliv ve společnosti Ringhofferův podnik, což bylo způsobeno nejen jeho rostoucím významem, ale na druhé straně i úpadkem textilních podniků následujícího po období krize v roce 1873, který byl do konce 19. století završen i fyzickým zánikem těchto provozů. V Bubnech si dominantní postavení udržely státní dráhy, které v letech 1915–1916 celou bubenskou kolonii od Společnosti pro stavbu dělnických obydlí odkoupily a kolonie se stala kolonií železniční s tím, že si ještě po nějaký čas státní dráhy udržely podíl na akciích Společnosti.¹²⁾ V čele Společnosti se za dobu její existence vystřídal přední představitelé zmíněných podniků Maxmilian Dormizer (1869–1881), Jakub Dormizer (1881–1895), František Ringhoffer (1895–1909). Poté stál v čele společnosti Alfred Ringhoffer (1909–1938) s titulem ředitele a následně místoředitele, od konce dvacátých let byl ředitelem Společnosti dlouholetý člen správní rady Carl Kleteschka, a to až do své smrti v roce 1937. K zániku Společnosti došlo až v souvislosti s hospodářskými změnami po roce 1945, po té co splynula se znárodněným podnikem Tatra. Poslední souvislost s původními zřizovateli kolonií zanikla výmazem Hanuše a Felixe Ringhofferů ze správní rady Společnosti pro stavbu dělnických obydlí v roce 1946.¹³⁾

Obr. 4: Typ domu pro kolonii Mrázovka, asi 1872/1873 na nejstarším známém výkresu kolonie (Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv), i.č. BPA-006618,002).

Kolonie Smíchow.

Arbeiterhaus Type I.a vom Jahre 1869.

Obr. 5: Praha 5, realizovaný typ domu pro kolonii Mrázovka (in: Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11).

V době předpokládaného vzniku všech čtyř „vídeňských“ výkresů kolonií byli majitelé smíchovských továren sdružení v tzv. Pražsko-smíchovské manufaktuře na kartouny (Prag-Smichower Kattun-Manufactur) a majitelé holešovických továren v tzv. Holešovické tiskárně na kartouny (Holleschowitzer Cotton-Druckerei), které byly roku 1872 akcionovány.¹⁴⁾ Dalším krokem měla být fúze těchto akciových společností, o které bylo jednáno na přelomu let 1872 a 1873.¹⁵⁾ K tomuto kroku však zřejmě nedošlo, protože obě firmy si i nadále uchovaly samostatnost. Tato informace je ovšem velmi podstatná pro pokus o časové určení

Obr. 6: Praha 5, kolonie Mrázovka na Polohopisném a upravovacím plánu města Smíchova sestaveném v srpnu 1878 (Výřez). Uvedené číslování domů zřejmě poukazuje na pořadí výstavby. Na plánu schází ještě 3 domy na nejvyšší vrstevnici kopce (spisovna Institutu pro rozvoj a plánování hl. m. Prahy, složka Smíchov 2396/5).

Obr. 7: Praha 5, pohled na kolonii Mrázovka, asi 1888 (Výzkumný ústav kolejových vozidel).

vzniku nedatovaných plánů. Plány jsou totiž nadeepsány jako plány kolonií Pražsko-smíchovské manufaktury na kartouny, a to i přesto, že dva z nich zobrazují právě kolonii bubenskou. Vzhledem ke skutečnosti, že plány zachycují situace kolonie v podobě a rozsahu, v jakých nebyly nikdy realizovány, je jisté, že se jedná o plány z počátku výstavby. Zahrnutí plánů pod jednu z firem pak hypoteticky může ukazovat na jejich vznik právě v době jednání o fúzi v období před vypuknutím hospodářské krize v roce 1873. S jistotou není možné vyloučit ani vznik plánů

v souvislosti s prezentací firem a dělnického bydlení na vídeňské světové výstavě v roce 1873; proti této konkrétní domněnce však mírně hovoří skutečnost, že na výstavu byly přihlášeny obě textilní firmy nezávisle na sobě. Ze zprávy otištěné v Časopise rakouských inženýrů a architektů navíc vyplývá, že na této výstavě obě dělnické kolonie prezentovala přímo Společnost pro stavbu dělnických obydlí.¹⁶⁾ Přesto se však zdají prezentační účely jako nejpřirozenější vysvětlení vzniku těchto plánů.

Společnost pro stavbu dělnických obydlí,¹⁷⁾ jejíž zakládací schůze proběhla v pátek 21. srpna 1868,¹⁸⁾ sdružovala humanitně uvědomělé továrníky a podnikatele, kteří se rozhodli vytvořit pro své dělníky zdravé a levné bydlení. Kromě sociálního soucítění se v první řadě jednalo se o recepci trendu, který se v západní průmyslové Evropě rozvíjel již od poloviny 19. století. Problematika dělnického bydlení si do Rakousko-uherské monarchie našla cestu z britské kolébky přes Francii. Skutečnost, že Společnost pro stavbu dělnických obydlí v Praze byla založena krátce po čtvrté světové výstavě v Paříži (v roce 1867), na které podpora bydlení dělníků představovala důležité téma prosazované císařem Napoleonem III.,¹⁹⁾ není náhodná. Vlastním impulsem k založení Společnosti byla výzva prezidia pražské obchodní a živnostenské komory. Ta svolala na 23. července 1868 místní průmyslníky a podnikatele ke shromáždění, které se mělo právě otázkou zřizování dělnických obydlí zabývat.²⁰⁾ Pozvání shrnuje vývoj problematiky z poslední doby právě s odkazem na dění ve Francii, hlavním

posláním setkání měla být snaha o nastolení otázky zřizování dělnických domů po anglickém vzoru v průmyslových předměstích na Smíchově a v Karlíně.²¹⁾ Dobová terminologie tehdy rozlišovala několik základních skupin moderních dělnických obydlí. Hlavním kritériem byl počet bytů v samostatných domech. První skupinou byly oddělené domy pouze s jedním bytem, v literatuře označované dle anglického původu jako tzv. *cottages*; další skupinu tvořila uskupení domů v jednoduchých či zdvojených řadách se dvěma až čtyřmi byty (v případě výstavby pater se tento počet by-

tových jednotek mohl násobit), pro dům se čtyřmi samostatnými byty a předzahrádkami dle návrhu architekta Émille Mullera byl běžně užíváno označení: tzv. systém Mühlhausen, podle dělnického městečka v Mylhúzách vznikajícího od roku 1851 z iniciativy Jeana Dollfuse, majitele místních kartounek; třetí skupinu tvořily domy s mnoha byty v dobové terminologii nazývané kasárna.²²⁾ Právě volba nejvhodnějšího typu pro pražská předměstí byla důležitou otázkou prvních jednání. Dne 24. července jednal v této věci František Marek, zástupce Rakouské společnosti státní dráhy (ostatní dráhy, ač byly k jednání přizvány, se nedostavily), a bylo dosaženo přijetí koncepce kolonie uspořádání „Cottage“ a následně byly zahájeny přípravy studií a vlastních stanov.²³⁾ Již na začátku září 1868 získal projekt přesnější podobu, která spočívala v rozhodnutí postavit malou kolonii po vzoru dělnického města v Mylhúzách. V projektu byly prozatím zainteresovány Rakouská společnost státní dráhy, Buštěhradská dráha, Dormizerové a Příbramové.²⁴⁾ Teprve však v první polovině následujícího roku se Maxmilianovi Dormizerovi, Eduardovi z Portheimu, Gustavu Příbramovi, Františku Ringhofferovi a Františku Markovi podařilo získat základní prostředky a souhlas pro založení Akciové společnosti pro stavbu dělnických obydlí.²⁵⁾

Obr. 8: Praha 5, pohled od dnešní ulice Stroupežnického, kol. 1900. Kolonie patrná na vrchu vlevo (Výzkumný ústav kolejových vozidel).

Obr. 9: Praha 5, pohled na domy v ulici Mrázovka postavené v letech 1896, 1898 a 1909 Společností pro stavbu dělnických obydlí jako rozšíření kolonie (foto autor, 2014).

Obr. 10: Praha 5, pohled vrch na Mrázovka, vlevo řada činžovních domů postavených Společností (foto autor, 2014).

Obr. 11: Praha 5, situace bývalé kolonie v roce 2013. Ulice bývalé kolonie jsou stále patrné v cestách zdejšího parku (Geoportál Praha).

Obr. 12: Praha 7, idealizovaný pohled na kolonii v Bubnech v roce 1910 (in: Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11).

V měsících následujících po ustavení společnosti byla zahájena jednání o odkup pozemků, na kterých měl projekt vzniknout. Z června 1869 pocházejí jednání s pražskou obcí o získání pozemků náležejících původně k Hahnekammovým statkům, které byly obcí zamýšleny pro zřízení nového komunálního hřbitova.²⁶⁾ Nakonec byl získán jeden pozemek o rozloze 18 965 m² na Smíchově a jeden pozemek o rozloze 22 758 m² v Bubnech, kde byla ještě v roce 1869 provedena stavba prvních 4 domů. Naproti tomu na Smíchově mělo dojít k zahájení stavebních prací až na jaře roku 1870.²⁷⁾ Pozemky Nessenyho cihelny na Zatlance pomáhali prý vybrat samotní dělníci. Důvodem výběru lokality na zdejším vrchu byla jak přednost zdroje čisté pramenité vody, tak i blízkost hned několika smíchovských podniků.²⁸⁾ K vlastní stavbě prvních domků, stavěných na náklady Společnosti, došlo na Smíchově však až roku 1871, v roce následujícím pak bylo na vlastní náklad Františka Ringhoffera postaveno dalších 7 domů.²⁹⁾ Toto období vzniku prvních domů na Mrázovce by pomohlo vy-

světlit značně odlišnou podobu kolonie na „vídeňském“ plánu od realizovaného projektu.

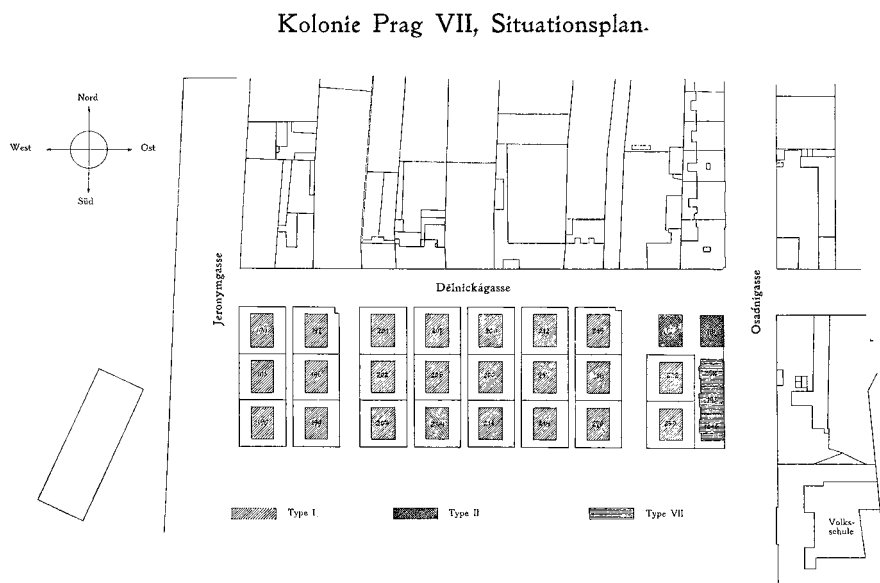
Obě kolonie se výrazně lišily, jak situačním uspořádáním, tak volbou typů domů. Výstavba domů probíhala v několika fázích v letech 1869/1871–1909. V Bubnech na rovném terénu při areálu dráhy bylo zvoleno šachovnicové uspořádání jednopatrových čtyřdomů s osmi byty, přičemž ke každé čtvrtině domu příslušela zahrádka.³⁰⁾ Všechny domy postavené Společností byly podsklepeny a ještě do konce 19. století byla za přispění obce pražské a smíchovské zavedena v obou osadách kanalizace a vodovod.

V první fázi Společnost nechala postavit v Bubnech 25 dělnických domků (200 bytů sestávajících se z kuchyně a pokoje) a jednu tržnici. Záchody byly společné vždy pro 2 byty. Odprodej tří domů v kolonii v Bubnech pražské obci, která je požadovala za účelem regulace ulice Jeronýmovy (dnes Argentinské), a následné zbourání těchto domů vedly v roce 1896 k vystavění dalších 2 dvoupatrových domků (každý po 12 bytech) v kolonii v Bubnech, při dnešní ulici Dělnická. Každý z bytů se skládal z jednoho pokoje, kuchyně a toalety. V roce 1908 byl v Bubnech při ulici Osadní již s ohledem na okolní blokovou zástavbu postaven blok tří domů s celkem 24 byty, které disponovaly

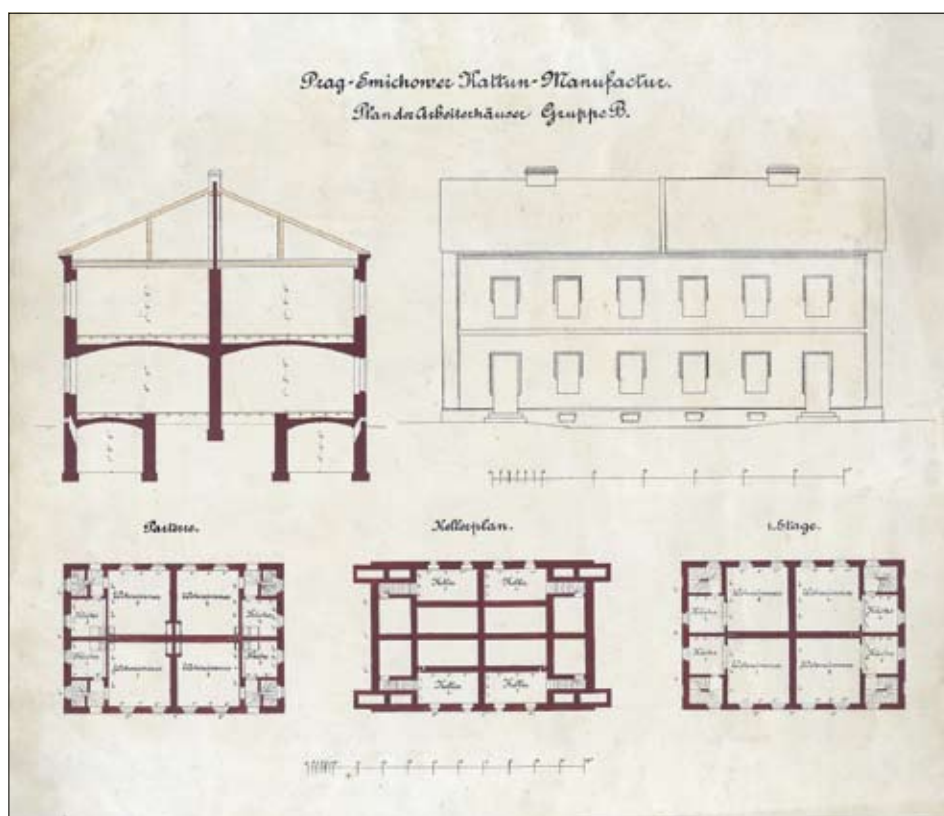
Obr. 13: Plán kolonie v Bubnech označený firmou Pražsko-smíchovská manufaktura na kartouny, asi 1872/1873. Jedná se o nejstarší známý výkres kolonie. Na plánu zobrazen rozsah výstavby, který nebyl nikdy realizován (Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv), i.č. BPA-006618,003).

plnou vybaveností (pokoj, před-síň, koupelna, záchod, kuchyň a spíž). V roce 1910 obývalo bubenskou kolonii na 1170 obyvatel.³¹⁾

Oproti pravidelnému šachovnicovému uspořádání bubenské kolonie disponovala ta smíchovská bonusem nepravidelné řadové zástavby, lemující po vrstevnicích svah, která vytvářela pozoruhodnou pohledovou dominantu smíchovského vrchu Mrázovka. Na Smíchově bylo v první fázi v letech 1870–1875 postaveno 31 jednopatrových dvojdomků sestávajících se ze čtyř bytů. Zmíněné dvojdomky byly v jednotlivých úrovních svahu sdružovány do skupin po dvou, třech až čtyřech, což přispělo výrazně k harmonickému účinku při pohledu na panorama kolonie. V následujících letech byly přistaveny ještě 3 dvojdomky, čímž výstavba první fáze kolonie dosáhla počtu 135 bytů sestávajících se z kuchyně a pokoje (společné toalety pro dva byty). Podle údajů z roku 1880 žilo na Mrázovce 693 osob³²⁾ a v roce 1910 to bylo 982 obyvatel.³³⁾ V roce 1881 byla Společnost pro stavbu dělnických obydlí zřízena na Mrázovce mateřská škola.³⁴⁾ Rok od roku stoupající poptávka po dalších bytech vedla Společnost i na Smíchově k výstavbě dalších 3 dvoupatrových domů (po 6 bytech) v roce 1896 a 1 třípatrového domu (s 8 bytech) v roce 1898, i tyto domy obdobně jako v bubenské výstavbě z tohoto období se sestávaly z pokoje, kuchyně, před síně a záchodu.³⁵⁾ Nejednalo se již však o typické dělnické domky, ale o stavby blokové zástavby, která navazovala na v okolí mezitím vznikající zástavbu Smíchova. Na tyto bloky navázala i další vlna rozšiřování v roce 1909, kdy byly postaveny na Smíchově 4 třípatrové domy každý s 8 bytech, které se sestávaly z pokoje, kuchyně, spíže, koupelny a před síně. Za zmínku určitě stojí, že domy vystavené v této fázi spolu s jedním domem z roku 1896 zůstaly ušetřeny demolice budov a jsou dnes jediným pozůstatkem výstavby dělnických kolonií, realizovaných Společností pro stavbu dělnických obydlí v Praze.

Obr. 14: Praha 7, skutečně realizovaný rozsah kolonie na situaci k roku 1910, Tři domy v ulici Jeronymově jsou již zbořeny (in: Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11).

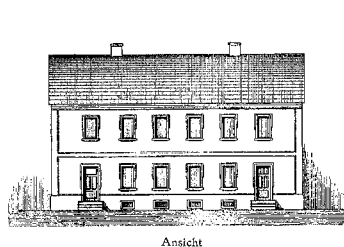

Obr. 15: Typ domu pro kolonii v Bubnech, asi 1872/1873 na nejstarším známém výkresu kolonie (Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv), i. č. BPA-006618,004).

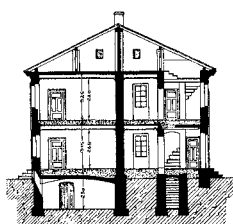
K roku 1910, v době vydání reprezentativní publikace, která vedle útržkovitých archivních a novinových zmínek představuje ucelené pojednání o dějinách obou kolonií v letech 1869–1910, z níž čerpá veškerá dosavadní literatura, tak Společnost vlastnila v Bubnech 23 objektů z první fáze výstavby se 181 bytech (3 domy byly již strženy), 2 domy z roku 1896 s 24 bytech a 3 domy z roku 1908 s 24 bytech

Kolonie Prag VII.

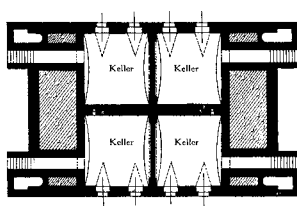
Arbeiterhaus Type I vom Jahre 1869.

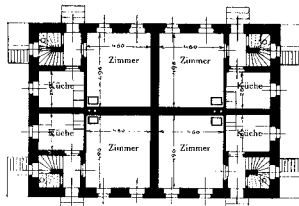
Ansicht

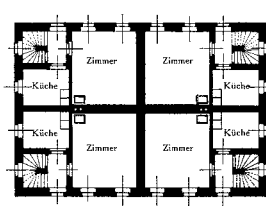
Schnitt

Keller

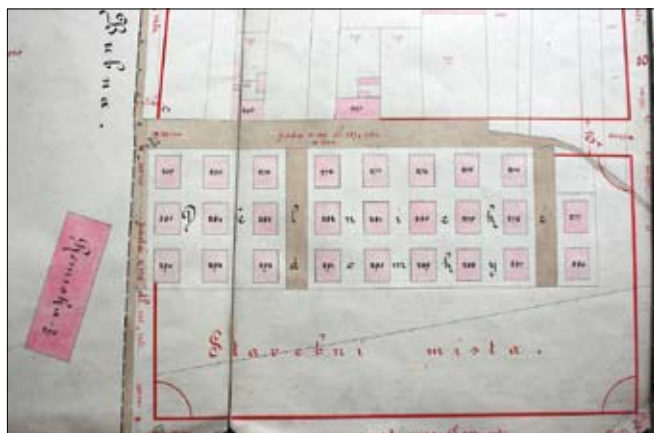

Erdgeschloß

I. Stock

Obr. 16: Praha 7, realizovaný typ domu pro kolonii v Bubnech (in: Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11).

Obr. 17: Praha 7, situace kolonie na parcelačním plánu Holešovic Buben z let 1880–1881 (spisovna Institutu plánování a rozvoje hl. města Prahy).

(celkem 229 bytů). Na Smíchově se jednalo o 34 domků z první fáze se 136 byty, 3 domy z roku 1896 s 18 byty, 1 dům z roku 1898 s 8 byty, 3 domy z roku 1908 s 24 byty a 1 dům z roku 1908 s 8 byty (celkem 194 bytů).³⁶⁾

V této souvislosti stojí za pozornost právě srovnání re-

alizovaných kolonií s „vídeňskými plány“. Podstatné rozdíly je totiž možné shledat v obou případech. Na první pohled markantnější je to v případě kolonie na Mrázovce. Již výše bylo řečeno, že výstavba na Smíchově začala v roce 1871, přesto však poměrně velká odlišnost reality od plánu, jehož vznik je předpokládán na přelomu let 1872–1873, není zcela jasná. Asi tím nejpodstatnějším rozdílem je totiž odlišný způsob sdružování jednotlivých domů v terénu vrs-
tevníc kopce. V případě, že plán vznikl v době, kdy už několik domů stálo, je možné vysvětlit tuto nesrovnalost pouze tak, že jeho účel byl ryze prezentační a antikvoval v sobě původní ideu o rozsahu a uspořádání

smíchovské dělnické kolonie. Z plánu potom jasně vyplývá, že kolonie byla navržena na 228 bytů, tedy na počet, kterého nedosáhla ani po výstavbě blokových domů na počátku 20. století. Co se týče použitého typu domu, jsou zde rozdíly s realizovanou variantou pouze minimální.

S ohledem na šachovnicové uspořádání bubenské kolonie se rozdíl mezi plánem a realizací zdánlivě nejvíce tak výrazný, ale při bližším prozkoumání se podstatné odlišnosti objevují také. V tomto případě se zase zásadnější difference ukazují ve stavebním řešení jednotlivých čtyřdomků, které mají na plánu a v realizaci odlišné řešení podsklepení. Rozdíly plánu a v realizaci se však ukazují i na situaci kolonie, která je navržena na celé rozloze pozemků zakoupených Společností, a je tedy téměř dvojnásobná oproti skutečně postavenému počtu domů. Pokud by nebyla součástí sídliště tržnice, mohlo by se zde jednat až o 448 bytů.

Zanedlouho po roce 1910, kdy obě kolonie dosáhly vrcholu svého územního rozsahu, začalo jejich postupné zanikání provázené nakonec i fyzickým zbořením. V souvislosti s proměnou průmyslových podniků v Bubnech

Obr. 18: Praha 7, kolonie v Bubnech – pohled z 1. patra měšťanské školy Na Maninách (Archiv hl. města Prahy, foto F. Fink, 1906).

Obr. 19: Praha 7, již redukovaná kolonie v Bubnech na orientačním plánu z roku 1938 (spisovna Institutu plánování a rozvoje hl. města Prahy).

Obr. 20: Praha 7, poslední domy bubenské kolonie na snímku z roku 1975 (Geoportál Praha).

Obr. 21: Praha 7, situace místa bubenské kolonie na snímku z roku 1989 (Geoportál Praha).

a Holešovicích byla bubenská kolonie po roce 1915 prodána c. k. státním dráhám, které je převedly na tzv. provisiční ústav pro zřízení a výpomocné zaměstnance c. k. rakouských státních drah (Provisioninstitut für Diener und Hilfsbedienstete der k. k. österr. Staatsbahnen).³⁷⁾ Naproti tomu si státní dráhy ještě po nějaký čas podržely všech 110 akcií, které teprve na počátku dvacátých let 20. století odprodaly Společnosti, tvořené tehdy již z většiny firmou Ringhoffer. Podle mezistátní úmluvy z roku 1922 přešla bubenská kolonie na československý stát. V roce 1924 prodala Společnost část svých nezastavěných pozemků v Bubnech Pozemkové bance. Roku 1922 byl na Smíchově prodán jeden stavební pozemek Ringhofferovým závodům (Ringhoffer-Werke, A. G.), které zde na vlastní náklady zřídily dům pro dělníky. V roce 1927 byl prodán v Bubnech poslední pozemkový majetek Společnosti pro stavbu dělnických obydlí, blok o rozloze 3 774 m², ministerstvu veřejných prací.³⁸⁾ Společnost si tak v roce 1927 podržela v rukou pouze kolonii Mrázovka.³⁹⁾ Zajímavou drobnou epizodou byly úvahy ze třicátých let o napojení kolonie na Mrázovce na síť elektrické dráhy, což ale nakonec nebylo realizováno.⁴⁰⁾ Společnost pro stavbu dělnického bydlení v Praze existovala do roku 1947, kdy „majetkově vplynula“ do znárodněného podniku Tatra,⁴¹⁾ čímž však zatím ještě neskončila samotná existence obou sídlišť. Jejich zánik však na sebe nenechal dlouho čekat.

Epilog

Fyzická likvidace bubenské kolonie probíhala v několika fázích v průběhu 20. století. Jak již bylo svrchu zmíněno, ještě v devadesátých letech 19. století byly zbořeny tři domy, které zasahovaly do rozšiřované ulice Jeronýmovy (nyní Argentinské). Náhradou za ně byly v roce 1896 přistaveny dva dvoupatrové domy na rohu ulic Osadní a Dělnická. Oba tyto domy však spolu s celou severní řadou domů musely být zbořeny v souvislosti s rozšiřováním Dělnické ulice, která v plánech Státní regulační komise měla tvořit páteřní východozápadní komunikaci propojující Holešovice s Veletřní ulicí; za zmínku zde stojí plánovaný tunel pod drážními pozemky.⁴²⁾ V této době zanikly i dvě řady domů kolonie při ulici Argentinská, kde byl postaven obytný dům čp. 194, na který bylo přeneseno číslo popisné jednoho z domků. Další 6 domů zaniklo při výstavbě panelového obytného domu na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Demolice posledních 6 původních domků kolonie i trojdomu z poslední fáze výstavby v ulici Osadní je spojena se zahájením stavby administrativní budovy Metrostavu, divize Vodních staveb od Karla Filsaka a Karla Filsaka ml. v roce 1977, která byla na demolici uvolněné parcele postavena v letech 1977–1982.

V sedmdesátých letech se začala psát i poslední kapitola tehdy již značně zchátralé kolonie Mrázovka, která byla přes četné snahy o její zachování a obnovu stržena na začátku osmdesátých let 20. století, čímž se Praha ochudila o pozoruhodný urbanistický a architektonický celek, jehož pozůstatky jsou však dodnes patrné v uspořádání cest parku, který vznikl na jeho místě.⁴³⁾

POZNÁMKY

- 1) Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv): Arbeiterkaserne für Brüder Neumann Friedek, i. č. FA-108139, BPA-006627; Waisenhaus für die Colonie Neu-Witkowitz, i. č. BPA-000476; Kaiser-Franz-Josef-Jubiläums-Stiftung Witkowitz: Asyl-Haus für die Gem. Witkowitz, i. č. BPA-000477; Knaben- und Mädchenschule der Witkowitz Bergbau- und Eishütten-Gewerkschaft, i. č. BPA-000478; Baupläne der ausgeführten Arbeiter-Musterhäuser in Brünn, i. č. BPA-006652; Arbeiterkasernen und Wohnhäuser der Witkowitz Bergbau- und Eishütten-Gewerkschaft, i. č. BPA-000778; Arbeiterwohnhäuser der Maschinenfabrik „Umrath und Comp.“ in Prag Holesowic, i. č. BPA-006625; Arbeiter-Schlafsaal in der Malzfabrik „F. Moßgenstern und Sohn“ in Brünn, i. č. BPA-006639; Arbeiterhaus in der Papierfabrik P. Piette in Pilsen, i. č. BPA-006621; Wohnhaus mit 16 Wohnungen Wittkowitz, i. č. FA-108136; Situationsplan und Hausordnung der Arbeiterkolonie in Helenental bei Iglau, i. č. BPA-006646; Arbeiterkolonie der Baumwollspinnerei in Böhm. Trübau; Wohnhaus der Arbeiterkolonie der Glasfabrik „Deutsch-Schützen-dorf“ von Josef Inwald in Prag, i. č. BPA-006631; Erzherz. Albrecht'sche Cameral-Direktion, Teschen, i. č. BPA-006619; Beamten- und Arbeiterwohnhäuser der Glasfabrik in Olmütz, i. č. BPA-000874; Lehrer-Wohnhaus in Trzinietz, i. č. BPA-006579. Zde uvedený výčet signatur není úplný a možnost případného dalšího nálezu otevírá i skutečnost, že nikoliv všechny materiály jsou přesně určeny, jak dokazuje nálezu plánu smíchovské a bubenské kolonie.
- 2) H. Lackner – K. Jesswein – G. Zuna-Kratky ed., 100 Jahre Technisches Museum Wien, Wien 2009, s. 75–76.
- 3) Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv (Bild- und Planarchiv), i. č. BPA-006618, 001–004, kresba na kartonu, 555x457mm.
- 4) Stručně o obou koloniích z pohledu stavebního M. Benešová, Dělnické kolonie 19. století v Praze, Staletá Praha XI, 1981, s. 125–130; Z. Frynta – A. Procházka, Kolonie 19. století v Praze a na Kladensku, in: Architektura ČSR 33, 1974, s. 145–148. Z pohledu etnologie se životu v kolonii na Mrázovce věnovala zejména Jiřina Svobodová: J. Svobodová – J. Štátná, Dělnická kolonie Mrázovka na Smíchově. Zpráva z výzkumu, Český lid 62, 1975, s. 176–177; J. Svobodová, Rodina a rodinné vztahy pražského průmyslového dělnictva, in: O. Skalníková – J. Svobodová ed., Etnografie pražského dělnictva 1. Praha 1975, s. 322–447; dále srov. A. Robek – M. Moravcová – J. Štátná a kol., Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848–1939, Praha 1981, s. 164–167.
- 5) Z prací poslední doby je nezbytné jmenovat alespoň: M. Jemelka ed., Ostravské dělnické kolonie I. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven v moravské části Ostravy. Ostrava 2011; Týž, Ostravské dělnické kolonie II. Závodní kolonie kamenouhelných dolů a koksoven ve slezské části Ostravy. Ostrava 2012; L. Beran, Dělnické domky. Architektura v kulturním transferu, in: A. Borovcová ed., Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě 2010 – Industriální dědictví a bydlení v průmyslových aglomeracích. Ostrava 2010, s. 7–13.
- 6) V. Horčáková, Enklávy dělnického bydlení na Smíchově a v okolí. Dostupné z www: http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/dok/sekce_g/horcakova.pdf (2013-10-21).
- 7) A. Robek – M. Moravcová – J. Štátná a kol., o. c. v pozn. 4, s. 152–182.
- 8) Rod obdržel později titul svobodný pán z Portheimu.
- 9) Nejnověji V. Horčáková – E. Chodějovská – P. Juřina – J. Krejčí – V. Ledvinka – M. Novotný – E. Semotanová – R. Šimůnek, Historický atlas měst České republiky, sv. 24 – Praha-Smíchov. Praha 2013.
- 10) J. Pudr, K šedesátému výročí připojení Holešovic-Buben ku Praze 1884–1944. Praha 1944, s. 9–10.
- 11) Kapitál nově založené společnosti činil 300 000 zl. (600 000 K.) a byl rozdělen do 300 akcií po 1000 zl. (2000 K.). Členové rodiny Dormizerů, Portheimů a Příbramů získali po 25 akciích, firma F. Richtera & Co. 12 akcií, firma F. Ringhoffer 35 akcií. Společnost rakousko-uherské státní dráhy 110 akcií a 68 akcií zůstalo v portfoliu společnosti. Srov. Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnhäusern in Prag. Gegründet 1869. Praha: Společnost pro stavbu dělnických obydlí v Praze 1911, s. 3.
- 12) Srov. protokol ze zasedání výkonného výboru Společnosti ze dne 4. 12. 1913, výtahy z protokolů z let 1913–1914; Jakob Dormizer byl ze společnosti vymazán v roce 1904, Emil z Portheimu v roce 1911 a Franz Richter v roce 1916. Srov. Státní oblastní archiv (dále SOA) Praha, fond Ringhoffer Tatra, kt. č. 33. Všechny 110 akcií od státní dráhy koupila firma Ringhoffer v roce 1920. Viz Jednatelská zpráva k 52. řádné valné hromadě konané v roce 1921. Veškeré zde citované archíválie se nacházejí in SOA Praha, fond Ringhoffer Tatra, kt. č. 33.
- 13) SOA Praha, o. c. v pozn. 12.
- 14) Prag-Smichower Kattun-Manufactur byla jako akciová společnost zapsána u c. k. obchodního soudu v Praze dne 15. dubna 1872 do ob-

- chodního rejstříku. Správní radu tvořili Nathan Benedikt, ředitel Unionbanky, Wolfgang Löwenfeld, obchodník, Eduard z Porthheimu, továrník, Gustav z Porthheimu, obchodník, Josef z Porthheimu, továrník a ředitel Prag-Smichower Kattun-Manufactur, Karl z Porthheimu, továrník, Gustav Pribram, továrník, Moritz Raudnitz, advokát, Alexander Richter, továrník, Gustav Schitz, obchodník, Adolph Schwab, obchodník, Joseph Sobotka, obchodník, Friedrich Wiener, advokát. In: Wiener Zeitung, Nr. 111, Donnerstag, den 16. Mai 1872, s. 644. Holleschowitzer Cotton-Druckerei Actiengesellschaft in Prag byla zapsána do obchodního rejstříku 29. března 1872. Správní radu tvořili továrníci Maxmilian Dormizer, ředitel firmy Leopold Dormizer a synové čp. 957/I a ředitel Holleschowitzer Cotton-Druckerei Actiengesellschaft, Jakob Dormizer, majitel továrny čp. 1028/II, Bernhard Dormizer, majitel továrny čp. 957/I, Albrecht Ahrens, majitel továrny čp. 937/II, Sigmund Beer, ředitel továrny čp. 1028/II, Friedrich Glattauer, správní rada Pražské bankovní jednoty čp. 573/I a Emil Kubinzky, viceprezident Pražské bankovní jednoty čp. 1074/II. In: Wiener Zeitung, Nr. 97, Sonntag, den 28. April 1872, s. 562; srov. Příloha k „Pražskému denníku“, č. 115, 14. května 1872. K výmazu firmy z obchodního rejstříku došlo 17. června 1880, viz Příloha k „Pražskému denníku“, č. 150, 2. července 1880.
- 15) Neue Freie Presse, Freitag, den 13. Dezember 1872, s. 10; Neues Fremden-Blatt, Donnerstag, den 20. Februar 1873, s. 6.
 - 16) J. Wist, Das Arbeiterwohnhaus auf der Wiener Weltausstellung, in: Zeitschrift des oesterreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereins XXVI, Wien 1874, s. 186–194, zde s. 190: „Die Baugesellschaft in Reichenberg, die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Bubna und Smichov bei Prag, die Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft in Kladno und Andere haben noch in mehreren grossen und kleinen Anlagen Arbeiterhäuser von verschiedenen Typen gezeigt.“
 - 17) Po vzoru pražské společnosti vznikaly i obdobné stavební společnosti další, v listopadu 1868 to byla společnost v Liberci. In: Prager Abendblatt, Nr. 266, Montag, den 9. November 1868, s. 2.
 - 18) Krátká informace o schůzi byla otištěna in: Pražský denník 3, č. 230, 20. 8. 1868, s. 2; Die Debatte, V. Jahrgang, Nr. 236, 28. 8. 1868, s. 3.
 - 19) L. Beran, o. c. v pozn. 5. O iniciativě císaře Napoleona III. viz stránky dobového tisku z let 1867–1868, na kterých je téma dělnického bydlení významně probíráno, např. Prager Abendblatt, Nr. 173, Donnerstag, den 23. Juli 1868, s. 1.
 - 20) Prager Abendblatt, Nr. 171, Dienstag, den 21. Juli 1868, s. 2.
 - 21) „um die Frage der Errichtung von Arbeiterwohnungen in grösserem Masstabe und nach dem englischen System, wornach der Arbeiter durch seine eigene Ersparnisse nach und nach selbst in den Besitz des von ihm bewohnten Häuschens sammt Garten gelaugt, in den industriösen Vorstädten Karolinenthal und Smichow durch Bildung einer Baugesellschaft für diesen Zweck in Erwägung zu ziehen...“ Prager Abendblatt, Nr. 173, Donnerstag, den 23. Juli 1868, s. 1.
 - 22) F. Bömches, Die Arbeiterhäuser auf der Pariser Ausstellung von 1867, in: Allgemeine Bauzeitung mit Abbildungen, Wien 1868/9, s. 136–185; J. Wist, o. c. v pozn. 16, s. 187; Zeitschrift des oesterreichischen Ingenieur- und Architekten-Vereins XXVII, Wien 1875, s. 293–302. Vývoj v zahraničí s odkazy na příslušnou literaturu shrnuje L. Beran, o. c. v pozn. 5, s. 7–8.
 - 23) Die Presse, Nr. 202, Wien, Freitag den 24. Juli. 1868, s. 4.
 - 24) „Das Project, in der Nähe von Prag eine Anzahl Arbeiterwohnungen zu errichten, scheint sich bedeutend zu erweitern, so zwar, dass eine kleine Colonie nach dem Muster der Arbeiterstadt bei Mülhausen daraus entstehen wird.“ Neue Freue Presse, Nr. 1442, Wien, Samstag, den 5. September 1868, s. 10. Buštěhradská dráha se však nakonec projektu neúčastnila.
 - 25) Die Debatte, Nr. 132, Wien, VI. Jahrgang, Donnerstag, den 13. 5. 1869, s. 6.
 - 26) Prager Abendblatt, Nr. 146, Mittwoch, den 23. Juni 1869, s. 3.
 - 27) Prager Abendblatt, Nr. 200, Mittwoch, den 25. August 1869, s. 2; Prager Abendblatt, Nr. 229, Dienstag, den 28. September 1869, s. 2; Prager Abendblatt, Nr. 299, Samstag, den 18. August 1869, s. 3. Je otázkou k dalšímu zkoumání, zda nártok obytného dělnického domu s mnoha byty v Bubnech signovaný architektem Antonínem Wiehlem z roku 1874, uložený v autorově pozůstalosti, souvisí také s pojednáváním kolonií, či se jedná o návrh náležející jinému projektu (Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea, fond č. 63, složka 20090506/06).
 - 28) Prager Abendblatt, Nr. 200, Mittwoch, den 25. August 1869, s. 2.
 - 29) Prager Abendblatt, Nr. 112, Sonntag, den 11. Mai 1872, s. 3, 9.
 - 30) Do roku 1872 bylo postaveno 22 domků (J. Benischek, Die Arbeiterhäuser in Böhmen. Technische Blätter 6. Prag 1874, s. 84) a do roku 1880 stálo v Bubnech celkem 26 domků (Holešovice Bubna. Parcelační plán. Část první. Od dělnických domků východně až k Vltavě, 1880–1881, Spisovna Institutu plánování a rozvoje hlavního města Prahy, sg. 33362/717).
 - 31) Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11, s. 11.
 - 32) J. Böhm, Monografie města Smíchova. Smíchov 1882, s. 57.
 - 33) Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11, s. 11.
 - 34) J. Böhm, o. c. v pozn. 32, s. 144.
 - 35) Die Gesellschaft, o. c. v pozn. 11, s. 4–5.
 - 36) Tamtéž, s. 11.
 - 37) Viz Vládní návrh. Zákon ze dne. 1931 o zřízení některých státních nemovitostí v Praze VII. Dostupný: http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/3vo/tisky/T0564_00.htm (18. 3. 2014).
 - 38) Protokol ze dne 30. května 1927 o prodeji pozemků v Bubnech. SOA Praha, o. c. v pozn. 12.
 - 39) Der Ringhoffer-Konzern 1771–1927 in Wort und Bild. Sonderbeilage der Prager Presse vom 25. Dezember 1927.
 - 40) Opis dopisu správní rady Elektrických podniků Hl. m. Prahy Presi-dialní kanceláři pražské radnice ze dne 7. července 1936. SOA Praha, o. c. v pozn. 12.
 - 41) Dopis ze dne 19. 5. 1947. SOA Praha, o. c. v pozn. 12.
 - 42) Plány Státní regulační komise uložené ve Spisovně Institutu plánování a rozvoje hlavního města Prahy, sg. SRK000221.
 - 43) Z. Frynta – A. Procházka, Kolonie 19. století v Praze a na Kladensku, in: Architektura ČSR 33, 1974, s. 148. Zde je odkazováno na projektovou studii rekonstrukce kolonie Mrázovka od Ing. Kaislera a Ing. Vacka, která ve třech alternativách řeší modernizaci bytů za zachování jejich historických hodnot.

DIE WOHNKOLONIEN DER GESELLSCHAFT ZUM BAUE VON ARBEITERWOHNUNGEN IN PRAG – SMÍCHOV, BUBNY

Prag, oder besser die Umgebung von Prag, hat im Vergleich mit anderen Arbeiterregionen einen bestimmten Rückstand in Frage der Arbeiterkolonien sowohl im Ausmaß der verwirklichten selbständigen Projekte, als auch in der Tiefe ihrer historiografischen Bearbeitung. Ein möglicher Grund dafür kann die Tatsache sein, dass die zielgemäß gebauten Arbeitersiedlungen als Bautyp im späten 19. Jahrhundert nicht den Schwerpunkt des Arbeiterwohnens in Prag, bzw. in den Vorstädten Prags bildeten. Trotzdem entstanden in den 1870er Jahren zwei bemerkenswerte städtebauliche Ensembles, die bis zu ihrem Verlassen und Verschwinden in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts den ältesten Beleg der Arbeitersiedlung für erweitertes Prag darstellten. Beide Ensembles wurden aus Anlass der die lokalen Besitzer von Industriebetrieben (den Kattunfabriken Dormitzer in Holešovice und Porthem und Pržibram in Smíchov, der Garnspinnfabrik Richter in Smíchov, dem Wagenbaubetrieb Ringhoffer in Smíchov und der Oesterreichischen Staatseisenbahn-Gesellschaft) vereinigenden Gesellschaft erbaut. Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag wurde 1868 gegründet, sie vollzog den Bau der Kolonien in Smíchov (sog. Mrázovka) und in Bubny.

Die Forschung in den österreichischen Archiven brachte einen bemerkenswerten Fund herbei, und zwar die bislang unbekannten Entwürfe (Lagepläne und Haustype) für beide Ensembles, die nach 1869 in der modifizierten Gestalt vollzogen worden waren.

Die Pläne zusammen mit weiteren Materialien zur Geschichte des Arbeiterwohnens in Böhmen, Mähren und Österreich befinden sich in den Fonds vom Archiv des Technischen Museums Wien, dessen Arbeitern großer Dank für die gefällige Hilfe beim Erreichen des Fundes angehört. Während die Lokalität in Smíchov sich im 20. Jahrhundert mit den Ringhoffer-Werken (später ČKD Tatra Smíchov) verband, die Siedlung in Bubny verwandelte sich in die Siedlung für die Eisenbahnarbeiter. Die Häuser in Bubny sowie in Smíchov erreichten ihren Entwicklungsgipfel im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts. Damals begann aber der allmähliche Rückgang. Im Fall der Kolonie in Bubny handelte es sich um den Streit mit den Absichten der Geländeplanung der Hauptstadt Prag und der Staatlichen Regulierungskommission, der den nacheinander folgenden Abriss der Häuser bis zum letzten am Ende der 1970er Jahre zu Folge hatte. Die Kolonie in Smíchov wurde ebenfalls um die Wende der 1970er und 1980er Jahre niedrigerissen, aber im Grundsatz ohne einen wirklichen Grund. Durch das damals fehlende Interesse an Erhaltung dieses Ensembles wurde Prag um ein bemerkenswertes städtebauliches Komplex ärmer, dessen Grundris-sanordnung bis heute die Parkanlage Mrázovka widerspiegelt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Idealansicht gegen 1910. Die Mietshäuser im Vordergrund sind bis heute erhalten.

Abb. 2: Prag-Smíchov, Plan der Arbeiterkolonie Mrázovka mit der Bezeichnung der Prag-Smíchower Kattun-Manufaktur, ca. 1872/1873, der älteste bekannte Plan der Kolonie. Der Plan stellt das Ausmaß vom Ausbau dar, das aber nie vollzogen wurde (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 001).

Abb. 3: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, das tatsächlich verwirklichte Ausmaß der Kolonie, Lageplan zum J. 1910 (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 4: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Haustyp, ca. 1872/1873 vom ältesten bekannten Plan der Kolonie (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 002).

Abb. 5: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, der verwirklichte Haustyp (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 6: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Lage- und Regulierungsplan der Stadt Smíchov, zusammengesetzt im August 1878 (Ausschnitt). Die angeführte Hausnummerierung zeigt wohl zum Bauvorgang. Drei Häuser an der höchsten Schichtenlinie der Anhöhe noch fehlen (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 7: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Ansicht, wohl 1888 (Quelle: Výzkumný ústav kolejových vozidel [Forschungsinstitut für den Schienenfahrzeugbau]).

Abb. 8: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Ansicht von der heutigen Stroupežnického G., gegen 1900 (Quelle: Výzkumný ústav kolejových vozidel [Forschungsinstitut für den Schienenfahrzeugbau]).

Abb. 9: Prag 5-Smíchov, die von der Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag in Jahren 1896, 1898, 1909 als Erweiterung der Arbeiterkolonie erbauten Häuser in der Mrázovka-Gasse, 2014 (Foto Autor).

Abb. 10: Prag 5-Smíchov, Ansicht der Anhöhe Mrázovka, 2014 (Foto Autor).

Abb. 11: Prag 5-Smíchov, Situation der ehemaligen Arbeiterkolonie, 2013. Die Straßenführung der verschwundenen Bebauung ist in den Parkwegen weiter deutlich (Quelle: Geoportal Prag).

Abb. 12: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Idealansicht, 1910 (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 13: Prag-Holešovice, Plan der Arbeiterkolonie in Bubny, von der Firma Prag-Smíchover Kattun-Manufaktur, wohl 1872/1873, der älteste bekannte Plan der Kolonie. Der Plan stellt das Ausmaß vom Ausbau dar, das aber nie vollzogen wurde (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 003).

Abb. 14: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, das tatsächlich verwirklichte Ausmaß der Kolonie, Lageplan zum J. 1910. Drei Häuser in der Jeronýmova G. sind schon abgerissen (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 15: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Haustyp, ca. 1872/1873 vom ältesten Plan der Kolonie (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 004).

Abb. 16: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, der verwirklichte Haustyp (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 17: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Lage der Kolonie, Parzellierungsplan von Holešovice-Bubny, 1880-1881 (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 18: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Blick vom 1. Obergeschoss der Bürgerschule Na Manínách, Foto František Fink, 1906 (Archiv der Hauptstadt Prag).

Abb. 19: Prag-Holešovice, die schon reduzierte Arbeiterkolonie in Bubny, Orientierungsplan der Hauptstadt Prag, 1938 (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 20: Prag 7-Holešovice, letzte Häuser der Arbeiterkolonie in Bubny, Foto 1975 (Quelle: Geoportal Prag).

Abb. 21: Prag 7-Holešovice, Situation der Stelle der Arbeiterkolonie in Bubny, Foto 1989 (Quelle: Geoportal Prag).

(Übersetzung J. Noll)

OBCHODNÍ DOMY BAŤA V PRAZE

ADÉLA DORŇÁKOVÁ

Firma Baťa a její architektura se stala v poslední době předmětem intenzivního badatelského zájmu. Tento unikátní fenomén není zkoumán jen z hlediska dějin samotné firmy, ale i prostřednictvím architektury, která ji reprezentovala. Pravděpodobně nejvíce pozornosti je věnováno rozvoji samotného Zlína, popřípadě firemních satelitů rozmístěných po celém světě. Avšak baťovské stavby nacházející se v podobě obchodních domů v centrech mnoha českých a slovenských měst zůstávaly poněkud stranou. Představováno bylo povětšinou jen několik nejkvalitnějších příkladů, jako je dům na Václavském náměstí v Praze, v Liberci, v Brně, v Bratislavě či v Mariánských Lázních.¹⁾ Důvody jsou nasnadě. Budovy jsou rozptýleny na rozsáhlém území, velká část z nich již svému účelu neslouží a dochovaná dokumentace zdaleka není úplná. Z mnoha desítek staveb se tento článek věnuje osmi, které se nacházejí na území Prahy. V tomto souboru se vyskytují jak objekty notoricky známé, tak i zcela zapomenuté. Jeho podrobný rozbor tak má potenciál přiblížit problematiku baťovských obchodních domů plastičtěji, než kdybychom se omezili na několik významných solitérů. Prostředí hlavního města navíc dovoluje sledovat vstup baťovské architektury do různého urbanistického prostředí a také do odlišných městských částí. V rámci celého tehdejšího Československa zároveň Praha představuje unikátní možnost vzájemného srovnání většího počtu baťovských obchodních novostaveb v kontextu jediného města.²⁾

Firma Baťa, založená v roce 1894, dosáhla až ve 20. letech 20. století takového rozmachu, že mohla přistoupit k výraznější přestavbě Zlína. V roce 1924 vzniklo stavební oddělení, jehož vedoucím se stal Arnošt Sehnal, který zůstal v čele i po založení samostatné společnosti Zlínská stavební, a. s. (1930). Podílel se na mnoha stavbách, ať už továrních či obchodních a administrativních.³⁾ Stavební oddělení mělo pevnou strukturu a návrhovou část byla rozdělena na skupinu architektů a skupinu projekční, do níž byli kromě projektantů zařazeni i rozpočtáři, stavební konstrukce, oddělení normalizace a typizace, rozpisovací oddělení. Část prováděcí byla rozdělena podle úseků, které jim při realizaci náležely.⁴⁾ Celá velmi propracovaná struktura stavebního oddělení, posléze společnosti Zlínské stavební, a. s., vedla ke standardizaci až určité sériovosti. Z toho důvodu lze z dochovaných plánů velmi těžko určit, kdo je vlastním autorem konkrétní stavby, neboť samotné plány mnohdy nesou spíše podpis překreslujícího.

Většina staveb firmy Baťa je postavena jako železobetonový skelet o rozponu sloupů 6,15 × 6,15 m, jež vyplňuje režné, cihlové zdivo, dodávající baťovským areálům charakteristický vzhled. Plášť firemních obchodních domů byl naproti tomu vyveden ve světle šedé, ať již s použitím celoskleněné fasády, nebo omítnuté stěny členěné pásovými či jednotlivými okny. Síť vlastních prodejen firmy Baťa začala vznikat v roce 1917 a rozrůstala se té-